

І.О. Тихонкова,
Інститут молекулярної біології
і генетики НАН України

ДЖЕНТЛЬМЕНСЬКИЙ НАБІР ЖУРНАЛУ. ЩО? ДЕ? СКІЛЬКИ ЦЕ НАМ КОШТУВАТИМЕ І ЧИ ВАРТО ВОНО ТОГО?

Декілька років тому на науковій конференції зустріла колишніх колег по роботі, які з ентузіазмом заявили: "Ми плануємо організувати новий, міжнародний, високорейтинговий науковий журнал". На питання, чи знають вони щось про внутрішнє життя журналу, що, як, коли і навіщо в ньому відбувається, відповіли: "А що там складного?". Можливо, дійсно нічого складного і нема, проте існує перелік вимог або загальноприйнятих правил, яких варто дотримуватися, щоб новий або вже поважний журнал був визнаний науковою спільнотою.

Ми не будемо розглядати період створення нового журналу, оскільки на сьогодні Україна випускає достатньо наукової літератури, яка, на жаль, не дуже визнається світовою спільнотою, а спробуємо проаналізувати, що ми можемо зробити, щоб покращити вже існуючі видання.

Спочатку розглянемо науковця — кінцевого споживача й основного створювача нашої друкованої продукції. Для повноцінної роботи науковець повинен знати, чим живе його галузь науки, які сучасні досягнення, нові методи, прилади, відкриття, теорії панують у даний час, для того, щоб довго і наполегливо не винаходити вже давно і добре знаний велосипед. Раніше, коли темп науки був повільніший, для одержання нових знань учені ходили в наукові бібліотеки, і, як і зараз, відвідували наукові конференції. Зараз роль деяких бібліотек звужується лише до зберігання фондів — частково через те, що передплата паперових версій дорога, а час пересилки складає іноді декілька тижнів, що є неприйнятним для сучасної науки. На допомогу приходить Інтернет, у якому швидко "знайдеться все", але часто те, що знаходять роботи пошукових систем, не є науково-достовірною інформацією. Тому, наприклад, біологи розпочинають пошук у базі *PubMed* (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed>), після чого, якщо стаття в закритому доступі, а інститут або "правильна" бібліотека потурбувалися про своїх співробітників і передплатили чи домовились про доступ до платних баз наукової літератури, переходять на сайти *HINARI*, *Science Direct*, *EBSCO*, *Scopus* та ін., де і знаходять повнотекстову версію статті. Часто вчений звертається до робіт, на які посилався автор, і намагається знайти оригінальні статті з більш детальним поясненням теми, що його зацікавила. Трапляється, що в закордонних виданнях процитована робота з наших журналів, і якщо даний журнал (або його архівні номери) не представлено в *PubMed* або іншій базі наукової літератури, то пошуки переходять до

пошукових систем Гугла або Яндекс, за допомогою яких знаходиться певна стаття з означеного журналу. Тому необхідно, щоб кожен науковий журнал мав власну веб-сторінку, яка б не була частиною інститутської веб-сторінки, а мала власний URL. На сайті журналу повинні бути: повна інформація про журнал, його назву, засновників, тематику, вимоги до авторів, склад редакційної ради, архів номерів. Важливо, щоб архів був якомога повніший, ідеально, коли його створено від часу заснування видання. Обов'язковою повинна бути інформація про зміст номерів англійською мовою з коректними даними: назва статті, прізвища авторів і вихідні дані. Якщо зберігалися друковані копії журналу, бажано створити власний повнотекстовий архів усіх матеріалів журналу. У такому випадку читач, який потрапив на сайт, зможе знайти статтю, що його цікавила, продивитися її і, можливо, коректно процитувати у своїх подальших публікаціях. Дуже добре, коли на сайті передбачена можливість одразу завантажити повну інформацію про статтю (вихідні дані) в програми типу *EndNote* або *Reference Manager*, що в майбутньому дозволить науковцю швидко і коректно оформлювати перелік посилань до власної статті в тому форматі, який буде вимагати видання. На цьому етапі виникає перша складність. Більшість наших видань мають назву українською або російською мовами. На жаль, часто це створює певні труднощі для читачів, а згодом і для видання при цитуванні статей. Припустимо, журнал має назву "Український науковий журнал", і на його сайті показані змісти тільки за останні 3 роки і лише українською мовою. Як читачеві процитувати статтю з нього в закордонному журналі? Як йому зазначити авторів, назву статті та журналу латинкою? У такому випадку автор або робить вільний переклад, або транслітерує назву журналу. У кращому випадку ми маємо мінімум дві назви: *Ukrains'kyu naukovyy zhurnal* та *Ukrainian scientific journal*. Після чого часто одержуємо відповідь від рецензентів, що даної статті вони не знаходять і такого журналу не існує. Це спричинює довгу переписку або дане посилання замінюється на аналогічне закордонне посилання. Таким чином, наш гіпотетичний "Український науковий журнал" втрачає цитування так само, як і автори, котрі в ньому публікують статті.

Що ж робити, якщо журналу багато років, і змінювати або перекладати назву не входить в його плани? Кожне видання для повноцінного існування повинно мати ISSN, номер, що безкоштовно видається у французькому офісі ISSN (www.issn.org). Наші видання мають цей номер, але необхідно перевірити, як саме в даній базі внесено назву видання та яке скорочення їй призначено. Дану інформацію (повну назву та скорочення) необхідно розмістити на сайті журналу, бажано на головній сторінці, та звертати увагу авторів і читачів на те, як саме називається ваше видання і як його цитувати в закордонному виданні, якщо там не можна буде написати назву кирилицею. Це важливий момент для тих видань, що перевидаються англійською за кордоном. Варто додати інформацію про офіційну назву видання та офіційне (надане ISSN) скорочення англійською мовою

всіх академічних видань на сайти Науково-видавничої ради НАН України та НБУ ім. В.І. Вернадського. Це б сконцентрувало в одному місці інформацію про всі журнали та суттєво полегшило б роботу з перевірки списків цитованої літератури. Необхідно усвідомлювати, що для окремих видів представлення журналу (друкована версія, електронна версія, CD-диски) необхідно одержати окремий ISSN і що існує можливість одержати ISSN-L, який буде об'єднувати серійні номери всіх версій.

ISSN є своєрідним "ідентифікаційним кодом" журналу. У будь-яких базах даних наукової літератури простіше розшукати видання саме за ISSN, тому варто розмістити цей номер на головній сторінці веб-сайта журналу.

Необхідно перевірити, як зареєстрований ваш журнал в ISSN і як він записаний в каталозі Національної бібліотеки медицини США — *NLM Catalog: Journals* (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/nlmcatalog/journals>), та за необхідності попросити про внесення необхідних змін. На жаль, переписка з даними базами та внесення необхідних змін у нас забрало більше року, можливо варто зібрати всі необхідні зміни по декількох виданнях академії та відправити їх в *NLM Catalog: Journals* спільною заявкою.

На сайті журналу необхідно зробити зручний пошук по всій представленій на ньому інформації: по авторам, ключовим словам, назвам статей тощо (варіанти реалізації цього були представлені на минулій конференції В.П. Дуплієм (Дуплій В.П., Бабич Ю.М., Моргун Б.В. Створення бази даних публікацій та інформаційного сайту журналу "Цитологія і генетика" // Наука України у світовому інформаційному просторі. — К.: Академперіодика, 2011. — Вип. 5. — С. 81—86).

Можливо, варто подумати над проведенням семінару або майстер-класу з оптимізації роботи сайтів журналів. Або створити тимчасову групу фахівців, котрі допомогли б тим виданням, у яких поки що або не дуже добре працює сайт, або є необхідність у вдосконаленні його роботи.

Загально визнано, що якість журналу визначає наявність у нього імпаکت-фактора, який розраховується *ISI Web of Knowledge (Thomson Reuters)*. Однак даний показник розраховується лише для тих видань, що прийняті до його бази. Чисельно цей показник розраховується як відношення кількості цитувань за минулі два роки до кількості статей, опублікованих у ті ж два роки, з урахуванням коефіцієнту самоцитування. І якщо видання не потрапило до бази і, відповідно, не може мати імпакт-фактор, то це ще не означає, що журнал поганий. Іноді причина полягає в тому, що журнал не був рекомендований для включення в дану базу. Якщо ваш журнал не індексується *Thomson Reuters*, варто заповнити і відіслати реєстраційну форму. Проте якщо журнал не пройде реєстрацію, то наступну заявку можна буде подати не раніше ніж через 2—3 роки. Тому перед поданням заявки потрібно перевірити, чи виконані обов'язкові пункти реєстраційної форми.

Одним із критеріїв оцінки журналу є склад редакційної ради. Необхідно, щоб рада була міжнародною та складалася з учених, що дійсно працюють у даній галузі й не "фіктивно" входять до складу редколегії,

а пишуть у журнал, запрошують авторів до публікації, рецензують статті. Проте дана умова не дуже узгоджується з умовами ДАК України, за якими до складу редакційної колегії має входити не менше 6 докторів наук за тематикою видання, штатних працівників установи-засновника. На прикладі нашого журналу *Biopolymers and Cell* та за матеріалами доповіді заступника головного редактора журналу "Вісник зоології" В.О. Харченка можемо сказати, що для статей, поданих у наші видання, рецензентів запрошують, керуючись тематикою статті й принципом, що в даний момент "потенційний рецензент" працює за цією темою. І фактор, чи має рецензент статус доктора або професора не є визначальним. Саме тому, що ми залучаємо до рецензування фахівців із різних країн, ми просимо авторів готувати статті англійською мовою. Хоч це і додає проблем із пошуком перекладачів, редакторів, проте також додає і нових читачів та авторів.

Доречно було б у вимогах до фахових видань переглянути пункти про склад редакційної колегії, принаймні видалити умову про "штатних працівників установи", бо за наявності Інтернету, електронної пошти та інших засобів зв'язку для рецензії та роботи в редакційній колегії відстань не має такого істотного значення. Але поки цього не сталося, перегляньте список редакційної ради: можливо, варто його "прикрасити" закордонними колегами, з якими ваш інститут багато років виконує спільні проекти за грантами.

Важливим є й "географічний" пункт: з яких країн у вас автори, рецензенти і читачі. Для розширення географії авторів ми звертаємося до науковців, які відвідують нашу установу, Інститут молекулярної біології і генетики, з проханням надсилати нам огляди або експериментальні статті. Також, проводячи міжнародні конференції, пропонуємо переможцям прискорену публікацію в журналі. Працюють і закордонні члени редакційної колегії, які періодично рекомендують статті.

У співпраці з російськими вченими має значення, що журнал автоматично (без подання клопотання) входить до списку російського ВАК, оскільки індексується базою *Scopus*. Варто переглянути, чи входить ваш журнал до переліку ВАК Росії, повідомити про це ваших авторів і розмістити цю інформацію на сайті журналу.

Важливим критерієм для входження до наукометричних баз даних є міжнародне співробітництво — відсоток статей, що виконані в різних країнах. Часто роботи певною мірою виконуються за кордоном за спільними грантами, але при написанні статті наші вчені обмежуються наприкінці статті подякою лабораторії, де виконано частину експериментів. Варто звертати увагу авторів на те, що інколи можна додати кількох закордонних співвиконавців і таким чином поступово розширити коло читачів і авторів.

Також має значення поняття "якість видання", яке можемо умовно розділити на дві категорії: наукову та поліграфічну. До наукової, тієї її частини, яку ми можемо перевірити, відносять індексування певними базами даних. Оскільки для кожної галузі науки є свої специфічні бази, на які й варто орієнтуватися, то неможливо порадити, в яку саме базу вам варто подати журнал.

Єдине, що вона має бути профільною для вашого журналу. Для індексування будь-якою базою необхідно подати заявку, далі буде період оцінки журналу. За позитивного рішення — підписання договору про співпрацю та своєчасне відсилення журналів (як в ВІНІТІ, *Index Copernicus*) або підготовка матеріалів кожного номера в тому форматі, який вимагає база (*MedLine, eLibrary, EBSCO*). Якщо ж це база даних *Scopus*, то потрібно організувати доступ до сайту журналу, а далі фахівці цієї бази самі відбирають необхідну інформацію. На даний час індексування в усіх цих базах є безкоштовним.

Деякі корпорації (*Scopus, Thomson Reuters*) володіють кількома інформаційними та наукометричними продуктами, то ж, розглянувши заявку журналу, можуть його індексувати одразу в кількох своїх продуктах. Так, портал *SCImago Journal & Country Rank* для журналів, що індексуються *Scopus* розраховує *SCImago Journal Rank (SJR) indicator*, який показує "видимість" журналу. На цьому ж сайті наведений *Cites per Doc. (2y)* — "дворічне цитування документа", він розраховується за тією ж самою формулою, що й імпаکت-фактор *ISI JCR (Thomson Reuters)*. За 2011 рік деякі українські видання біологічного спрямування мають такі результати:

Ekspierimentalnaya Onkologiya — 0,913;

Biopolymers and Cell — 0,191;

Tsitologiya i Genetika — 0,066;

Ukrainskii Biokhicheskii Zhurnal — 0,024.

Зазначимо, що назви журналів приведені у такому вигляді, як вони індексуються в *SJR*.

У той же час у журналу *Cytology and Genetics*, який є перекладною версією "Цитология и Генетика", за даними *Journal Citation Reports*, імпаکت-фактор — 0,246. Це є ілюстрацією, як втрачається цитування при наявності декількох назв видання.

Ще кілька слів про бази даних. *PubMed* портал Національної бібліотеки медицини США приймає журнали, що публікуються лише англійською мовою, у той же час *MedLine*, який передає зміст своєї бази в *PubMed*, приймає до індексування статті, що представляють результати медичного спрямування, будь-якою мовою.

Elibrary.ru (Російська Федерація), орієнтована на кириличні тексти, є відносно молодою базою, що постійно вдосконалюється. Після підписання договору про співпрацю необхідно підготувати тестовий номер журналу в *XML* форматі, але запропонована *eLibrary.ru* програма має зручний інтерфейс, тож при створенні такого номера складнощів не повинно виникнути. Але необхідно просити авторів надавати інформацію про ім'я й по батькові всіх співавторів англійською та російськими мовами, щоб у подальшому коректно розрізняти вчених в Росийском Индексе Научного Цитирования.

Про директорію журналів відкритого доступу *DOAJ* була хороша доповідь О.І. Мриглод, тому не має сенсу дублювати інформацію, ви знайдете її у цьому виданні (С. 36—44).

Про *Index Copernicus* і *Google Scholar* коротка інформація є на їхніх сайтах та в статті "Міжнародні бази даних наукової літератури *SCOPUS*, *INDEX COPERNICUS*, *DOAJ*, *ELIBRARY*, Російський індекс научного цитування відкривають нові можливості для наукових журналів України. Досвід журналу "*Biopolymers and Cell*" (Наука України у світовому інформаційному просторі. — К. : Академперіодика, 2010. — Вип. 3. — С. 27—32).

DOI — *Digital Object Identifier* — база, що надає перманентні посилання на місце, де можна знайти повнотекстову версію статті. Потребує щорічної оплати членського внеску та оплати за кожен індексовану одиницю. Таке формулювання пов'язане з тим, що ви на власний розсуд можете проіндексувати не лише кожен статтю, але й різні її варіанти (подана в редакцію або фінальна версія) чи окремий рисунок з статті. Індекс *DOI* складається з префіксу та суфіксу. Префікс надається видавцеві і є постійною величиною, а суфікс ідентифікує окрему публікацію чи її частину. Знаючи *DOI* статті, і читач, і рецензент, і редактор легко відшукає її в павутинні Інтернету. Навіть якщо видавець, а в нашому випадку це інститут та академія, знайдуть кошти для оплати індексу *DOI*, процес переказу грошей (бюджетних або тих, що інститут може одержати від своєї професійної діяльності) за сучасної законодавчої бази є практично неможливим. Так само не існує правових швидких механізмів здійснення операцій з прямої передплати видання з-за кордону (особливо це стосується постатейної оплати, що зручно, прийнято і розповсюджено). Тому слід розробити та затвердити законодавчі підґрунтя для таких операцій.

До умовно названої "поліграфічної" якості видання можна віднести структурованість статті. Міжнародною редакторською радою рекомендовано дотримуватися схеми *IMRAD* (*Introduction, Methods, Results, and Discussion*). Бажано, щоб резюме статті також було структуровано і містило слова: Мета, Методи, Результати, Висновки. Структурованість резюме є не обов'язковим, проте бажаним пунктом для індексування *MedLine*. І як показує досвід нашого журналу, це дуже корисно і для журналу і для авторів, тому що примушує чітко формулювати мету роботи та одержані результати.

Якщо стаття друкується українською або російською мовами, обов'язково в англійському резюме подавати інформацію про місце виконання роботи англійською мовою.

Для індексування *Thomson Reuters* необхідно, щоб список літератури був англійською, в окремих випадках допускається транслітерування. Тому для авторів і працівників інших журналів важливо, щоб на сайті видання були наведені англійською мовою хоча б назва, прізвища авторів і вихідні дані статті.

Часто задля перевірки коректності переліку посилань ми звертаємось до сайту бібліотеки Інституту клітинної біології, на якому представлено в електронному вигляді наявний бібліотечний фонд. Сайт працює швидко та цілодобово, що є набагато зручніше, аніж йти в бібліотеку, шукати в каталогах журнал і перевіряти, чи правильно автор вказав вихідні дані статті.

Також для індексації певними базами даних, зокрема *MedLine*, важливим критерієм є технологія виробництва паперу, на якому надруковано журнал. Вона має бути безкислотою, тобто її виробництво завдає менше шкоди довкіллю.

Але найголовніше в кожному журналі — якість статей. Саме за це журнал читають і передплачують, тому необхідно наполегливо працювати над кількісним та якісним складом портфеля журналу. Конкретні, реальні, вже перевірені поради прозвучали в блискучій доповіді В.М. Колодніцького. Проте навіть постійний читач журналу не завжди буде щодня заходити на сайт журналу й перевіряти, чи не опублікований новий номер, тому варто організувати функцію повідомлення читачів про нові випуски. Це можливо реалізувати або через *RSS* стрічку новин або через *e-mail* передплату.

Висновки. Журналам необхідно перевірити власну назву, допрацювати сайт. Перевірити, якими базами індексується журнал та подати інформацію в такі, що відповідають його профілю.

Редакційним радам журналу потрібно працювати над розширенням географії авторів, рецензентів та складу редакційної колегії.

Можливо, варто розширювати і географію доповідачів конференції "Наукова періодика: традиції та інновації" і спробувати запросити представників наукометричних баз даних, щоб почути їхні поради та презентувати наші видання.

Також бажано організовувати практичні семінари або майстер-класи як з видавничого, так і з редакційного процесів. І дуже хотілося б все ж дійти згоди з ДАК України стосовно критеріїв фаховості видання та особливостей оформлення статей і списків літератури.

Дуже добре, що вже третій рік завдяки ентузіазму та енергії керівників і співробітників Видавничого дому "Академперіодика" та Науково-видавничої ради НАН України ми маємо нагоду поділитися здобутками, обговорити проблеми та знайти шляхи подолання певних труднощів, що інколи трапляються у видавничій справі. Дякую всім, завдяки кому відбуваються такі заходи, здоров'я Вам, наснаги та успіхів.